

ТИПОЛОГІЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТЕКСТУ З НАФТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті досліджується термінологічна та загальноживана лексика науково-технічного тексту з нафтової промисловості. Дискусійними залишаються проблеми розмежування професійної лексики, професійних жаргонізмів, номенклатурних позначень та термінології.

Ключові слова: науково-технічний текст, термін, загальноживана лексика, професіоналізми, жаргонізми, номен, номенклатура.

В статье исследуется терминологическая и общеупотребительная лексика научно-технического текста с нефтяной промышленности. Дискуссионными остаются проблемы разграничения профессиональной лексики, профессиональных жаргонизмов, номенклатурных обозначений и терминологии.

Ключевые слова: научно-технический текст, термин, общеупотребительная лексика, професіоналізми, жаргонізми, номен, номенклатура.

The article deals with the research of terminological and generally used vocabulary of a scientific and technical text of oil industry. Problems of division of professional vocabulary, professional slang words, nomenclature signs and terminology still remain debatable.

Key words: scientific and technical text, term, generally used vocabulary, professionalisms, slang words, nomen, nomenclature.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Початок ХХІ століття характеризується невідпинним потоком наукової інформації в найрізноманітніших галузях науки і техніки. Цей неперервний процес породжує необхідність ґрунтовного вивчення лексичної наповненості сучасного науково-технічного тексту. Словник професійних текстів містить вузькогалузеві лексеми, міжгалузеві наукові терміни, професіоналізми (виробничу лексику), номенклатурні назви, професійний жаргон і загальноживані лексеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні підвалини дослідження тексту закладені у працях таких вчених, як Т. А ван Дейк, В. В. Виноградов, Г. О Винокур, И. Р. Гальперін, З. Я. Тураєва, В. Е. Чернявская, Т. В. Дроздова, Т. Р. Кияк, Е. А. Селиванова, I. Hohnhold, T. Roelcke та інших. Однак аналіз численних робіт із питань структури, насиченості, граматичних та лексичних особливостей фахового тексту залишаються дискусійними і потребують теоретичних уточнень і обґрунтувань. Тому **об'єктом** нашого дослідження є німецькомовні науково-технічні тексти з нафтової промисловості. **Предмет дослідження** – термінологічна та нетермінологічна лексика аналізованих текстів. Задля реалізації поставленої мети застосовано, перш за все, методи синтезу та аналізу на текстовому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати проведеного аналізу показали, що в

науково-технічних текстах важливу роль відіграє загальноживана лексика, яка сприяє формуванню структурних та смислових зв'язків на макро- та мікрорівнях. Загальноживана лексика поряд із термінологічною описує технічні процеси, явища та предмети. Науково-технічний текст не може містити лише терміни. Всі лексичні одиниці виконують функцію участі в побудові висловлювань. Як слова, так і терміни мають значення, є багатосторонніми явищами та характеризуються фізіологічними, акустичними, психічними, соціальними ознаками. Проте лексична одиниця не лише володіє значенням, притаманним денотату, але й, водночас, виражає поняття, виступаючи як десигнат семантичної структури слова чи терміна. Важливо зазначити, що загальноживані слова виражають загальні уявлення або побутові поняття, а терміни – спеціальні (фахові, наукові, технічні, соціокультурні) поняття.

Терміну властива двояка системність: як одиниці даної термінології, і як одиниці лексичного фонду мови взагалі. У німецькій термінології нафтової промисловості можна виділити ланцюжки термінів, послідовність яких зумовлена системністю понять цієї конкретної галузі, наприклад: *die Bohrbarkeit – bohrbar – der Bohrbarkeitsindex; die Erdölgewinnung – erdölgewinnend – das Erdölgewinnungsverfahren; das Gel – gelbildend – der Gelbildner – die Gelbildung; der Fund – fündig – die Fündigkeit – die Fündigkeitswahrscheinlichkeit.*

Системність і понятійність, як важливі ознаки розмежування терміна нафтової промисловості та загальнонавчального слова, надають досліджуваній спеціальній лексиці статус науково-технічної термінології.

Термін за своєю формальною структурою не відрізняється від інших загальнонавчаних слів (лексичних одиниць), але водночас це складна лексична одиниця мови для спеціальних цілей:

1) термін володіє всіма семантичними і формальними ознаками загальнонавчаних слів і словосполучень мови;

2) терміни фігурують у лексиці мови для спеціальних цілей, а не в лексиці тієї чи іншої мови в цілому;

3) у лексиці мови для спеціальних цілей терміни служать як засоби позначення спеціальних понять – результат когніції в спеціальних сферах знань і діяльності;

4) терміни функціонують як елементи терміно-систем певних теорій, якими описуються спеціальні сфери – об'єкти мови для спеціальних цілей.

Очевидним є також той факт, що термінам притаманні усі функції, що їх виконують лексичні одиниці загальнонавчаної мови. Відмітною рисою цих функцій виступає специфіка сфери функціонування терміна.

Проте термінологічні та нетермінологічні одиниці в науково-технічному тексті виступають носіями різної інформації: загальна лексика використовується в описативних частинах науково-технічного тексту, створюючи водночас умови для введення термінологічних одиниць, що іменують основні поняття науки і техніки та служать певною мірою «фоном» для них. Терміни ж, як імена наукових концептів, відіграють роль «фокусів», позначаючи ті ділянки тексту, на яких відбувається «згущення», найбільша концентрація інформації [1, с. 197]. Терміни як лексичні одиниці – складова частина словникового складу мови, отже їх дослідження підлягає тим положенням, які існують для всієї лексики. На думку Т. Й. Лещук, між загальнонавчаними словами і термінами не слід створювати штучного бар'єру, який може ускладнити розуміння процесів терміноутворення. Враховуючи все ж певні особливості, якими характеризуються терміни, треба їх розглядати стосовно загальних слів у зіставленні, а не у протиставленні [4, с. 60].

Тому неможливо простежити чітку межу між текстами загального вжитку та текстами, які відносимо до фахової комунікації. І. Гонголда вважає, що фаховий текст – це організований і співвіднесений з темою та адресатом текст фахового спрямування [8, с. 283]. Розуміння фахової мови як засобу вираження текстової інформації, вимагає ґрунтовного визначення загальних особливостей фахового тексту в плані лексичного наповнення.

Німецькомовний науково-технічний текст виконує мовно-комунікативну роль і складається із закінченої, логічно впорядкованої множини термінологічних та загальнонавчаних лексичних одиниць. Серед усієї сукупності фахових текстів, крім

текстів великого об'єму (монографії, підручники, посібники), можна виділити і газетно-журнальні тексти (інформаційні повідомлення, коментарі, короткі статті, репортажі, доповіді вчених), які репрезентуються відповідними моделями представлення науково-технічної інформації і розкриваються за допомогою своїх особливих маркерів. У контексті розгляду цього питання слід звернути увагу на те, що це особливий спосіб представлення науково-технічного тексту, не насичений спеціальними термінами, проте нерідко можна зустріти в них професійну лексику, диференційні ознаки якої не збігаються з поняттям «термінологія». Професіоналізми – це еквіваленти відповідних термінів у просторіччі. Вони виражають спеціальні поняття і семантично близькі до термінів, проте не можуть вважатися повноправними термінами через нестандартний спосіб вираження понять, який відрізняється від норми. Серед ознак, спільних для професіоналізмів і термінів, учені виокремлюють спеціалізацію значення і утворення на цій основі особливих, відмінних від загальних лексико-семантичних систем, обмеження кількості користувачів зазначеними одиницями і сфери їх використання. Опозиція термін-професіоналізм часто аргументується тим, що терміни – офіційні назви спеціальних понять, а професіоналізми – напівофіційні. Терміни узаконені назви будь-яких спеціальних понять. Професіоналізми вживаються як їх неофіційні заміники лише в обмеженому спеціальною тематикою мовленні осіб, пов'язаних між собою за професією, як зазначає В. Н. Прохорова [7]. Професіоналізми і терміни разом утворюють поняття спеціальної субмови, межують одне з одним; терміни, проте, мають більш впорядкований та нормалізований характер, у той час як професіоналізми є напівофіційними лексичними одиницями, які вживаються вузьким колом фахівців, причому, переважно у розмовній мові, наприклад: *der Dieselkraftstoff = das Benzin*.

Якщо розглядати текст із прагматичної точки зору як зняття акту спілкування між адресатом і адресантом із певною метою, то можна говорити і про термінологізовані жаргонізми чи професійні жаргонізми, які розуміють як стилістично забарвлені номінації, що функціонують у вигляді професійних висловів, але виражають наукові поняття, мають чітко окреслену дефініцію і, таким чином, «претендують» на роль термінів. До «професійних жаргонізмів» належать конотативно марковані вислови, що не виражають наукового поняття і не мають дефініції, але задовольняють потреби професійного спілкування у певній галузі [6, с. 36-37].

Жаргон – різновид мови, що використовується переважно в усному спілкуванні окремою, відносно стійкою соціальною групою, яка об'єднує людей за ознакою професії, місця в суспільстві, зацікавленості або віку. Від загальнонародної мови жаргон відрізняється специфічною лексикою і фразеологією та особливим використанням словотворчих засобів [5, с. 151]. Професійні жаргонізми слід розглядати як емоційно-забарвлені слова та

словосполучення, що характеризуються обмеженим функціонуванням у розмовному мовленні нафтовиків, наприклад: *boostern* – залучати резервні потужності, *löffeln* – тартати, *das Bergöl* – нафта. Вчені тлумачать це мовне явище як особливі, яскраві, модні «слівця», характерні для окремих соціальних груп, і вважають, що вони практично нічого не додають до мови, а лише створюють особливий колорит мовлення.

Визнаючи у науково-технічному тексті поряд із термінологічною лексикою загальноживану лексику необхідно згадати і про існування номенклатурних позначень (номенів). Номен виступає як відносно довільний «ярлик» предмета, конвенційно «прикріплений» представниками відповідної галузі знання, який не претендує на розкриття чи принаймні часткове відображення його у формі лексичного значення [2, с. 15]. До номенів належать назви різних видів обладнання, машин, типів конструкцій, марок виробів, наприклад: *die Sonde LL 3* (зонд БК 3), *die Kobe-Pumpe* (гідропоршневий насос фірми «Кобе»), «*Mudline-Energensy*»-System (система устаткування головки свердловини безпосередньо на дні моря), «*Leuna I*» (*der Erdöltanker*) (нафтотанкер «Леуна I»). Чіткої межі між термінами і номенами неможливо провести, але виразно окреслюється в понятійному відношенні абстрактність (узагальненість) терміна та конкретність (одичність) номена. Розмежування термінів і номенів ґрунтується на природі їхніх значень: для термінів – це номінально

визначене поняття, для номенів – це предметний образ. В. М. Лейчик вважає, що номенклатурою може бути названа система позначень класів предметів, що входять в один однорідний ряд на основі свідомо обраних зовнішніх ознак цих предметів... номенклатура є проміжною, сполучною ланкою в ряді номенклатурних одиниць – між термінами й іменами власними» [3, с. 24]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Основним засобом вираження текстової інформації в науково-технічному тексті з нафтової промисловості виступає вузькоспеціальна лексика. Терміни нафтової промисловості формують свою особливу термінологію, а у складі термінологічної системи через систему понять створюють модель фрагмента об'єктивної дійсності, необхідну в процесі пізнання світу. У науково-технічних текстах із нафтової промисловості важливу роль відіграє також загальноживана лексика, яка сприяє формуванню структурних та смислових зв'язків, описуючи поряд із термінологією технічні процеси, явища та предмети. У досліджуваних фахових текстах з нафтової промисловості зустрічаються нерідко професіоналізми, професійні жаргонізми та номенклатурні позначення. У перспективі дослідження може бути продовжене в аспекті дискурсного аналізу науково-технічних текстів із нафтової промисловості та ролі в них нетермінологічної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дроздова Т. В. Научный текст и проблемы его понимания (на материале англоязычных научных экономических текстов) : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 ; 10.02.04 / Татьяна Васильевна Дроздова. – М., 2003. – 390 с.
2. Д'яков А. С. Основы терминотворения: семантические та социолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Academia, 2000. – 217 с.
3. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и собственными именами / В. М. Лейчик // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1974. – С. 13–24.
4. Лещук Т. Словництво і науково-технічний поступ (на основі німецько-українських лексичних порівнянь) / Т. Лещук. – Кн. 4 : Проблема фахової лексики. – Львів : Просвіта, 1994. – 220 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
6. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ольга Анатоліївна Покровська. – Х. : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 1995. – 207 с.
7. Прохорова В. Н. Об эмоциональности термина / В. Н. Прохоров // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 153–159.
8. Hohnhold I. Probleme und Methoden bei der Bestimmung der Fachgebietszugehörigkeit von Fachtexten / Ingo Hohnhold // Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin ; New York, 1998. – S. 283–289.

© Ріба-Гринишин О. М., 2013

Дата надходження статті до редколегії 31.03.2013 р.

РІБА-ГРИНИШИН Оксана Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ.

Коло наукових інтересів: термінологія, фахова мова, термінографія, переклад, дискурс.